

Karjatervis

Ants Kuks
Loomaarst, EMÜ
Euroopa Väikemäletsejate Karjatervise Kolledzhi
(ECSRHM) resident
Hannoveri Veterinaarülikool

Loomaarsti roll karjatervise programmis

Toodangukadude otsimine

Meetmete leidmine optimaalseks tootmiseks

Uute teadmiste ja tehnoloogiate tutvustamine

Haiguste ennetamine

Söötmisalane nõustamine

Aktiivsete probleemide lahendamine

Loomaarstile vajalikud teadmised

Arusaamine tootmisest, majandamisest ja eelarvest

Geneetika

Karjatamine

Söötmine

Sigimine

Haigused

Teadmised erinevatest toimingutest

Karjatervise programmide tüübid

Lihtne kontrollprogramm

Tootmist piiravate haiguste kindlakstegemine ja tõrje

Kogu loomapidamise korraldamise programm

Lamba- ja kitsekarja eripära

Väga erineva eesmärgiga pidamised

Väga erinevad pidamisviisid

Loomade liikumine farmi piires ja farmide vahel suhteliselt vaba

Iseäralik parasitoloogiline olukord

Erinevad liigid lammas - kits

Lamba- ja kitsepidamise eesmärgid

Liha

Piim

Vill

Nahk

Lemmik

Tõuloom

Maastikuhooldus

Pidamisviisid

Karjamaapidamine

Laudaspidamine

Kombineeritud

Ekstensiivne

Intensiivne

Nomaadlus

Alustamine terviseprogrammiga

Farmiprofiil

Aktiivsed probleemid

Ettepanekud

Programmi rakendamine

Tegevuste dokumenteerimine ja tagasiside

Majandusliku kasu kalkulatsioon

Majanduslike kadude põhjused

Suboptimaalne tootmine

Halb pikaajaline aretusprogramm

Söötmissvead

Ebasobivad pidamistingimused

Sigimise ebaedukus

Tallede surevus

Parasiidid, röövlomad, haigused

Soovitavad eesmärgid tootmises

?

Tallede arv ute kohta – 1-2

Tiigestumine esimese tsükliga – 100%

Paaritamine kahe tsükliga – 100%

Paaritusperiood – 35 päeva

Jäära uttede suhe – 1/5-40

Tiigestumus – 98%

Aborte – alla 2%

Võõrutatud tallede arv ute kohta – 1,5-1,7

Talle võõrutanud uted – 95%

Soovitavad eesmärgid tootmises

II

Keskmine päevane massiive – 300-500

Vanus esimesel paaritusel ja sünnitusel – 7:12 k

Põhikarja asendamine – 20%

Uttele suuremus aastas – alla 2%

Tallede sünniaegne suuremus – alla 5%

Surnultsünnid – alla 2%

Lihatootlus – kg/suguutt/aastas või kg/ha

Villatootlus – kg/must vill kg/lammas või kg/ha

Ute sigimisiga – 7 aastat

Normaalne sigimissüsteem

Aastas 1 poegimine

Hooajaline tsükliline indleja

Iseeneslik ovulatsioon

Intervall 17-21 päeva

Tiinus 145-155 päeva

Võõrutus 120 päeva

Tegevused sigimistsüklis

6-8 näd. enne paaritust – karja toitumuse kontroll

3 nädalat enne paaritust – söödaratsiooni muutus

Paaritusaeg – püsiv söötmistase, jäära jälgimine

Paaritusaja lõpp – söötmine ühtlane veel paar näd

12 nädalat pärast jäära karja laskmist või 7
nädalat pärast eemaldamist – tiinuste kontroll

100 päeva tiinust – toitumuse kontroll, söötmise
muutus

30 päeva enne esimest sünnitust – seada kõik
valmis poegimiseks, toitumuse kontroll

Kunstlik seemendus

Eesmärk: ühelt jäävalt palju järglasi, saab
kasutada jäära ilma haiguste leviku riski
suurendamata, sügavkülmutatud sperma
kasutamine, poegimise sünkroniseerimine

Tupekaudne, kõhuöönekaudne

Inna sünkroniseerimine ja seemenduse aeg

Tulemuslikkus

Tiinuse diagnoosimine

Eesmärk: kindlaks teha mittetiined, kindlaks teha loodete arv, kindlaks teha loodete vanus

Diagnoosimine peab olema: kiire, täpne, tööefektiivne, hea hinnaga, varajases tiinuses, mitteinvasiivne

Palju meetodeid: UH, Rtg, manuaalne, visuaalne, kirurgiline, biokeemiline, retrospektiivne

Jäärade paarituseelne toimetamine

Sigivuse järgi valimine

Aretusjäärade tervisekontroll – kehakonditsioon, organsüsteemide ülevaatus, jäsemed, hambad, munandid, peenis

Paaritusvõimekuse test

Sperma uurimine

Jäära/ute suhe

Jäära tegevuse jälgimine markeriga

Madala sigivuse põhjuste kindlakstegemine ja kõrvaldamine

Madal sündivus/suur surevus

Ute/jäära viga

Markeriga kindlakstegemine

Vahetada 14 päeva järel värvi

Üksikud ümberindlejad – ute probleem

Palju ümberindlejaid - jäära probleem

Iga värviga – ei tiinestu

Üle värvi – embrüonaalne surm, varajane abort

Kõhn utt, kes ta on

Utt kelle kehakonditsioon ei vasta eeldatavale

Kehakonditsiooniindeks (KKI)

Arvesse tuleb võtta:

Sigimistsükli staadium

Teised sama vanad uted rühmas

Tõug

KKI ehk BCS

- 1 ogajätke esiletungiv ja terav, pole rasvakihti, ristijätke teravatipuline, lihtne näppe alla viia
- 2 ogajätke esiletungiv, kerge rasvakiht, ristijätke ümaratipuline näppude allasurumine raske
- 3 ogajätke tasane ja ümar, ristijätke kerge survega tuntav, tipp ümar
- 4 ogajätkeid tajutavad joonena, ristijätkeid pole tunda
- 5 ogajätkeid pole tunda

Kõhn utt põhjused

Söötmine – pidamine

Hambahaigused

Parasitaarhaigused

Muud haigused:

Jäsemehaigused: sõravahe nahapõletik, sõrapiirde põletik, varba granuloom, sõramädanik, liigesepõletik, artroos, hooldus

Välisparasiidid: raudkärbes, väiv, lestad, kärbsed, puugid

Maksakaan

Kroonilised haigused: paratuberkuloos, pseudotuberkuloos, maedi-visna, CAE, arkanobakterioos, aktinobatsilloos, SPA, skreipi, suppuratiivne pneumoonia

Hambahädad

Valehambumused

Kulunud, katkised, puuduvad hambad

Muud suuhädad: kasvajad, vöörikehad, abstsessid

Hammaste korrigeerimine

Anesteesia

Suuavaja, valgus, frees

Teravad piigid või ülekasvanud hambad tuleb tasaseks viilida

Kontrollida mõne kuu pärast

Söötmine – pidamine

Söötmisel arvestada, mis loomaga on tegu:

Tõug, vanus, sugu, sigimisfaas, kasutusotstarve

Söödatabelid

Söötmine – pidamine

Pidamisel tuleb arvestada, et kõik pääseks
söödale ligi

Eri rühmad eraldi pidamisel

Söödakulu eri pidamisviisidel erinev

Lammas - kits

Söötmine

Energia

Valgud

Süsivesikud

Makroelemendid

Mikroelemendid

Söödastruktuur

Söödastruktuur

Lambad – rohusööjad

Kitsed – põõsasööja

Põhisööt koresööt, vajalik süljetootmiseks, vatsa happelisuse neutraliseerimiseks

Vatsa normaalse mikrofloora toimimiseks

Jõusööta lisada ratsioonile järk-järgult

Nuumal jõusööta kuni 60% ratsioonist

Energia

Enamus energiast saadakse süsivesikutest

On tootmises kõige piiravam tegur

Võib väljendada: Joul, Kalor, Seeduva energiana, seeduvate toitainetena

Heinas 50-55%

Rohus 60-70%

Teraviljades 75-90%

Mitteimetav, mittetiine utt 50-55%

Tiinuse lõpus 55-60%

Esimesed 6 nädalat imetav 65%

Valgud

Minimaalselt 7% vajalik vatsaseedeks

Kogu valk töödeldakse vatsas ümber

Looduslikes kõrrelistes 6-12%

Liblikõielistes üle 20%

60 kg utt vajab säilitussöödas 8-9% valku, kits 7-8

Lüpsil utt ja kits vajavad rohkem kui 13% valku sööda kuivaines

Makroelemendid

Kaltsium – palju rohusöötades

Fosfor – palju teraviljas

Magneesium – karjamaatetaania, värskes kõrrelises palju kaltsiumi, kaltsium ja ammonium; närvisüsteemis oluline

Naatrium – sool, söödas 0.5%; nuumjääradel kuni 5%

Kloor – rakusisene, naatrium rakuväline vedeliku regulatsioon

Kaalium – vähe teraviljas

Väävel – vatsa valgusünteesiks vajalik, villas palju

Mikroelemendid

Vask – enamasti söödas piisavalt

Koobalt – vajalik B12 vitamiini sünteesiks

Raud – rohusöötades piisavalt, puudusel aneemia

Jood – vaegus võib põhjustada madalat sigivust

Tsink – puudus põhjustab nahaprobleeme

Seleen – söödas vähe

Vesi

Kogus sõltub suuresti sigimistsükli faasist, keskkonnatingimustest, söödast

Tiinuse lõpus ja imetamisel suur vajadus

3-15 liitrit päevas

Üle kümne korra erinevus suve ja talve vahel

Utekarja toitumus

Enne paaritust 2,5-3,5

Tiinuse lõpuks 2,5-3

Imetamise lõpuks 1,5-2,5

Söötmistase ühtlane kuni sajanda tiinuspäevani

Tänu kuulamast